

ЛИСТ ВІД М. Т. ЛОСЯ

Михайло Тихонович Лось
с. Орлик

Шановний Михайле Івановичу!

Схвалюю Ваш намір написати історію села. На жаль, я не маю зібраного й систематизованого матеріалу. Можу лише з пам'яті дещо пригадати. Про історію села писав згадуваний Вами священик Микола Васильович Пірський у виданій 1900 р. книзі. Один її екземпляр був у діда Никона (здасть-

ся, прізвище Цьона), що жив поруч із моїм дідом Лосем Харитоном Григоровичем. Доживав віку дід із дочкою Мариною, що вийшла заміж за Андрія Брайка (Брайчика). Добре було б, якби вдалося на-трапити на слід тієї книги, яка також була у Світлогірському краєзнавчому музеї та нібито зникла безслідно.

Я, Лось Михайло Тихонович, народився 25.03.1930 р. на хуторі Педанівка. На військових картах (зокрема й німецьких) він значиться як Ісаївка. Про походження цієї назви ніхто зі старожилів не пам'ятав. Знахідки в довоєнні роки на пагорбі, що через дорогу від сучасного кладовища, – наконечники крем'яних стріл і рештки посуду, схожого на старогрецькі амфори, свідчать, що люди жили тут із давніх-давен. А в 1950-х роках на пагорбі, що поблизу колишніх колгоспівських клунь, при будівництві силосної траншеї бульдозер вирив домовину з дубових дощок без жодного цвяха. У домовині виявили повністю зотлілі рештки чоловіка, люльку й залишок шерстяного пояса. Ніхто не пам'ятав, щоб на тому місці були хоч якісь сліди давнього поселення. Ніхто не пам'ятав також, коли збудовані й коли зруйновані греблі двох ставків. Біля греблі, що відкриває вихід на луки, ще й у післявоєнні роки знаходили уламки й цілу, дуже міцну випалену цеглу, яка свідчить, що колись тут діяла цегельня. А на садибі Григорія Ільченка, мабуть, ще й тепер можна знайти сліди печища давнього кам'яного будинку. Ніхто зі старожилів не пам'ятав, коли стояв той будинок.

У довоєнні роки на хуторі було 16 хат і 2 зруйновані дворища – на місці, де тепер живе Володимир Миколайович Лось, і між його та Нескоромного садибою (тут був великий сад).

У 1930-ті рр. здійснювалося переселення хуторів. Переселити Педанівку завадила війна. Знесена була лише хата Загрової Явдохи, що стояла окремо під горою поблизу греблі.

У 1929 р. було створене перше товариство спільного обробітку землі (ТСОЗ) «До праці». Першим його головою став Горошко Онисій Сидорович, а рахівником (так тоді звали бухгалтера) – Горошко Микита Іванович. На початку 1931 р. утворився колгосп «Перемога», який у кінці 1930-х років перейменований у колгосп «Ім. Челюскінців». У довоєнні роки в селі було ще 3 колгоспи: на Дворниківці «Ім. Тельмана» (голова Фьодоров Єгор Панасович), на Нештівці «Ім. Петровського» (голова Охтиз Базарний), на Калонах «Червоний схід» (голова Корній Прудкий). У цьому колгоспі був патронат для дітей-сиріт, що залишилися після голодомору 1932–1933 рр. Тут було десь до 15 хлопців. Дівчачий патронат був у колгоспі «Ім. Челюскінців».

У 1930-х рр. почалася механізація сільського господарства. Колгосп «Ім. Челюскінців» обслуговувала тракторна бригада Озерської МТС – бри-

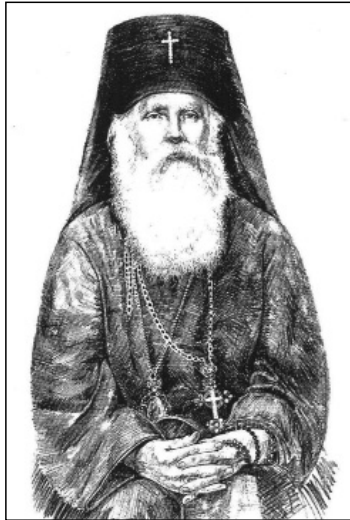
гадир Михайло Забігайло, обліковець Петро Кочерга. Перші трактористи – Микола Шепель, Микола Сорока (обидва з Озир), солошани Антон та Олександр Кундії, Олексій Овчаренко, Яків і Сергій Тимошенки та Олексій Гречан (із Гречанів). Машиністом молотарки був Денис Кіптілий, а на причіпному комбайні працював Ігор Юхимович Доброницький, який за високі показники був нагороджений іменним кишеньковим годинником (такий був лише в директора школи), а потім медаллю «За трудову відзнаку». І. Ю. Доброницький став першим орденоносцем в Озерській МТС. Медаль вручав йому в Москві особисто Голова Верховної ради СРСР М. І. Калінін. А коли повернувся комбайнер із Москви, то його врочисто зустрічала з духовим оркестром на залізничній станції делегація на чолі з директором МТС, що виїхала на єдиній

тоді «полупаторці». Орденоносцю виявляли велику пошану, товари в лавці (тоді так називали магазини) не тільки йому, а й його дружині Насті Гнатівні відпускали без черги.

У колгоспі діяла олійниця, де в міжсезоння працював Доброницький. У кінці 1930-х рр. колгосп «Ім. Челюскінців» придбав «полупаторку». Першим шофером був Яків Мороз (уродженець Просяниківки). У селі працювали також чотири вітряки: Федора Корецького, поруч Кузьми Коваленка, третій у кучугурах (на Рогачиках) і на Педанівці (там, де тепер контора) – мірошник Іван Михайлович Задорожній, а потім присланий звідкись Середа.

1937 р. я пішов у перший клас. Перша вчителька – Шовкопляс Єфросинія Григорівна. Павло Загребельний того року закінчував семирічку. Згадую його лише з розповідей старшого брата Лося Миколи, який учився разом із Павлом. Брат розповідав, що Павло брав у бібліотеці книжку сторінок на 300-400 і прочитував її до кінця уроків. Цьому повірили лише тоді, коли Павло детально переказував зміст прочитаного. 1941 р. студент П. Загребельний пішов добровольцем на фронт, тяжко пораним попав у полон, був вивезений до Німеччини, де досконало вивчив німецьку мову й зібрав матеріал для майбутніх книг «Європа. Захід» та ін. Визволений був американською армією. Повернувся в американській військовій формі – вперше побачили його на мітингу в центрі села.

Директором школи на початку 1930-х рр. був Семен Іванович Лось – чоловік Наталії Федорівни, учительки української мови. Він раптово помер, а після нього став директором школи Олексій Сергі-

Микола Васильович Пирський,
священик, народився
в с. Солошиному 7.04.1857 р.

йович Задорожній, а завпедом – Людмила Федорівна Демченко.

У селі швидко розвивалися гуртки художньої самодіяльності. У сільському клубі часто грав оркестр струнних народних інструментів під керівни-

Куркульська хата. Збудована у 1920-х рр. Лозунг на хаті «Наша мета – комунізм». Зруйнована у 1980-х рр.

цтвом старшого піонервожатого Вареника (з Переволочної). Найпоширенішими інструментами були скрипка, гітара і балалайка. Відомими скрипачами були Михайло Загребельний (Божко) та Андрій Лось. На святах і весіллях грали гармоністи Андрій Супрун і Євсенко (це, мабуть, вуличне прізвисько), скрипаль Тимофій Довжий. Особливо пошавилася самодіяльність із призначенням на роботу в школу Івана Сергійовича та Віри Сергіївни Дерег (брата і сестри), які володіли струнними інструментами, а Іван Сергійович грав на гармонії.

1940 р. директором школи став Криворучко (імені не пам'ятаю). Запам'ятав його тільки тому, що, говорили, він одружився з випускницею школи Коваленко Катериною Кузьмівною. Під час окупації (вересень 1941 р. – вересень 1943 р.) директором школи став Чигрин (знаю, що з Переволочної, ім'я, здається, Юрій), який відзначився тим, що жорстоко бив учнів і в школі відкрив «темну», «холодну» і

«чорну» кімнати, якими карав вихованців. Після того, як він побив учня шостого класу Олександра Нескоромного, у січні 1941 р., я залишив навчання. У жовтні 1943 р. школа відновила роботу. У ній працювали: директором Кіндрат Єфремович Шовкопляс, завпедом Л. Ф. Демченко, вчителями Наталія Федорівна Лось, Ліза Денисівна Кіптіла, Поліна Захарівна Сусла, із 1944 р. – моя старша сестра Марія Тихонівна Лось, а воєнруком Василь Гаврилович Коваленко, із 1945 р. вчителькою математики Людмила Миколаївна Сорока. На Дворниківці в початкових класах до війни працювала Даша Хомівна (прізвища не пам'ятаю).

1946 р. я закінчив 7-й клас і разом із Григорієм Діжею вступив до технікуму. Я – залізничного транспорту, а Діжа – до індустріального. Рік був неврожайний, насувався голод, значною мірою створений штучно:

дві колгоспні клуні в Педанівці й комора (із церкви) в Григоро-Бригадирівці були вщент заповнені зерном, але належало воно вже державі. Ешелони із зерном ішли в європейські країни, а в Україні люди голодували, бо на «трудоdni» в колгоспах нічого не одержали. На ринку хлібина коштувала 200–250 крб., а у вільному продажі продуктів не було – діяла карткова система. Для порівняння, стипендія в мене була 17 крб. Через це я, пізніше й Діжа, залишив технікум і умовно був прийнятий у 8 клас Озерської середньої школи (СШ), а Діжа повернувся і рік працював старшим піонервожатим у Солошинській семирічці. Діжа заочно закінчив перший курс педучилища і 1947 р. був зарахований учнем

Жорновий камінь, виготовлений більше 100 років тому. Знайдено на подвір'ї Якіма Федотовича Говоруна в с. Солошиному

9 класу Озерської СШ. У грудні цього року директором школи став наш земляк Григорій Никифорович Кіптілій. На нього 1944 р. мати Єлизавета Антонівна одержала «похоронку». На щастя, він вижив, повернувся додому і працював директором школи, завідувачем Кишеньківського райвно, а піс-

ля об'єднання районів – директором Світлогірської (новозбудованої) середньої школи. На війні загинули два його брати і вітчим, а найстарший брат віну закінчив полковником.

1949 р. ми закінчили 10 класів і, оскільки вже досягли призовного віку, чекали направлення в армію у військовій училища, але на середину серпня в обрані нами училища вже направлень не було, і нам повернули документи. Діжа був першим претендентом на золоту медаль, але в міністерстві освіти його письмову роботу з української літератури переоцінили на «4» і повернули документи. Він ще встиг тоді скласти вступні іспити до Дніпропетровського інституту залізничного транспорту, який закінчив і був направлений на посаду інженера до Мінська. Там дослужився до першого заступника начальника Мінського відділення Білоруської залізниці. Проживає в Мінську. Інший земляк, випускник Озерської СШ Микола Іванович Скляр, керував будівельним трестом у Башкирії.

Високі посади і звання мали наші земляки: доктор наук, полковник Григорій Федоров та генерал Анатолій Марущак (більше про них знає Клавдія Прокопівна Горошко).

Я після закінчення школи працював у колгоспі на різних роботах, а з початком жнив – вагарем (із середньою освітою тоді в колгоспі не працювали). 15 вересня 1949 р. був призначений лаборантом фізикабінету Озерської СШ, а 3 січня 1956 р. – за сумісництвом – учителем російської мови і літератури 5-7 класів (не вистачало вчителів). 1950 р. вступив на заочне відділення історичного факультету Харківського державного університету і склав іспити за перший курс. Навчання було перерване призовом до армії. Закінчив університет 1958 р. Працював учителем в Озерській СШ, Комендантської восьмирічній, а з 1962 р. учителем і директором Ново-Орлицької СШ. Із 1992 р. на пенсії.

У Солошинській школі після смерті Шовкопляса Кіндрата Єфремовича (згорів, облившись із необережності бензином) 1946 р. став директором Степан Дмитрович Квітковський. Відомий був організатор і керівник художньої самодіяльності. Після нього якийсь Кащенко, а потім Віталій Пилипович Вельбицький, а потім Тимофій Антипович Ковальчук. Далі я вже не пам'ятаю.

Під час окупації колгосп перетворили в громадський двір, головою якого призначили Данила Говоруна. 1942 р. майно і землю поділили на паї – по 7 гектарів на двір, кінь, плуг і бричка на 2 двори, жатки-«лобогрійки» на 20 дворів і т. ін. У 12 років доводилося самому кінями орати і виконувати всі с/г роботи, бо був один «мужик у сім'ї» – батька і старших братів мобілізували.

У вересні 1941 р. підрозділи червоної армії провели контрнаступ із с. Озера в напрямку переправи в Шматковому. Під час бою танк «КВ» прорвався через лінію оборони німців і застряг у Гаври-

лишиному болоті. Щоб не здатися фашистам, танкісти пострілялися, а командир залишився в танку і вночі (німці в болото не полізли) вибрався з болота, зайшов до Якова Бараненка (каже, що то був земляк), розповів про той бій і перейшов лінію фронту. Десь у 1950-х роках загиблих танкістів переховали у братській могилі. Під час відступу наші війська

Група молоді із с. Солошиного – німецьких оstarбайтерів у роки Другої світової війни. Підписи автентичні

залишили також 2 зенітні гармати на Педанівці і в Рябцевому, які стояли до 1943 р. Під час окупації старостою села був Іван Тропа. 1943 р. він був засуджений до 25 років заслання, звідки не повернувся. Кілька десятків молодих чоловіків служили поліцаями. Кілька десятків молодих людей вивезли до Німеччини. Микола Полікарпович Жила 5 разів тікав і не поїхав до Німеччини. Пам'ятаю Йосипа Нечту, Івана Живодьора, Іллю Говоруна та Михайла Ребрину. Служили вони в Озерському відділку поліції, де начальником був Дмитро Онуфрієнко. Усі вони, разом із поліцаями Кишеньківського відділу, відмовилися тікати на правий берег із німцями. Вони захопили переправу в Старому Орлику на острів Глинськ-Бородаєвський, знищили тих, хто змушував переправлятися: німецького коменданта (жив у Солошиному), українського пораненого коменданта Миколу Загребельного (родом із Солошиного), начальника Озерського відділу поліції Дмитра Онуфрієнка, а також директора школи вище згаданого Чигрина. Після визволення Нового і Старого Орлика частинами сьомої гвардійської

армії (командарм М. С. Шумилов) були мобілізовані до червоної армії. Усі, крім Михайла Ребрини (він був важко поранений) із фронту не повернулися. Із 25 вересня по 17 жовтня 1943 р. на Дніпрі і правому березі велися жорстокі, кровопролитні бої. Генерал Жуков наказав форсувати ріку сходою на підручних засобах. Знекровлені війська після боїв за Харків поповнювали польові военкомати

чоловіками з визволених сіл. А ті не мали ні паспортів, ні військових квитків, військовою підготовку здебільшого проходили в так званих територіальних частинах, де не навчилися навіть поводитися зі зброєю. Їм, необмундированим і неозброєним, наказували форсувати під безперервним ворожим вогнем із правого високого берега ріку шириною 700–800 м на підручних засобах. Багато з них не вміли навіть плавати і масово гинули у Дніпрі. Тих же, хто зміг переправитися на правий берег, або вбили, або поранили. У вересні 1943 р. на нашому подвір'ї у великих наметах розміщався медсанбат, куди з передової доставляли поранених. У нашій хаті була операційна, де робили переважно ампутації кінцівок. Щоранку за сараєм я бачив 5–7 голих трупів, яких потім санітари хоронили на пагорбі (за садибою Насті Гнатівни Доброницької) по 8–20 в одній могилі.

Таких могил я пам'ятаю 8, а деяких пригортали прямо в старому глинищі. Більшість похованих були безіменними, бо не мали ніяких документів. За моїми підрахунками, там поховані близько 200 солдат. А в «Книзі Пам'яті України» я не знайшов жодного прізвища загиблих, що поховані в Солошиному. Кількість полеглих при форсуванні Дніпра і в боях на Правобережжі досі не відома. 219 воїнам, що воювали на фронті від Келеберди до Ворскли, присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Із початку жовтня й до кінця листопада 1943 р. на Дніпрі діяли понтонові переправи – в Солошиному, Переволочній і Старому Орлику. У нашій хаті розміщався штаб понтонної бригади. Начальником штабу був майор Сергєєв. Командир бригади полковник Насонов і його заступник підполковник Русанов квартирували в наших сусідів Доброницьких.

Після звільнення села від окупантів почалося відродження колгоспу. Велика рогата худоба була евакуйована в тил. Супроводжували її зоотехнік Григорій Ященко та скотар Захарій Базарний. Повернулися обидва аж через кілька років після війни. Озерська МТС теж була евакуйована. Здорові коні забрані для потреб армії, залишилися старі й покалічені. Тому обробляли землю до-

машніми коровами. Частину полів не в змозі були обробити, вони заростали бур'янами, перетворювалися на перелоги. Косили вручну переважно престарілі чоловіки й жінки. На жатках-«лобогрійках», запряжених трійкою коней, працювали літні чоловіки. Вистачало роботи на жнивах і молотбї підліткам і дітям: загібали стерню після в'язальниць, носили снопи та складали в копи, підносили в'язальницям воду тощо. На степ ходили пішки й несли із собою домашні харчі – на відстань 6–8 км. Працювали від сходу до заходу сонця, а на скиртуванні соломи – і вночі. Працювали за «трудодні», на які нараховували по 10–15 коп. і 100–150 г зерна на трудодень. На рядових роботах треба було виробити 300 трудоднів. А ще мусили здати грошовий і натуральний податок (700 кг молока, 40 кг м'яса,

*Циганко Зінаїда Вікторівна (ліворуч)
із подругою Тамарою на фоні вітряка.
1970-ті рр.*

яйця, шерсть). Податок був навіть на плодові дерева. Також була підписка на позику. Колгоспники не мали паспортів. «Вирватися» з колгоспу можна було, лише пішовши навчатися або завербувавшись на будови, найпростіше – на шахти Донбасу. Пенсії колгоспники не отримували. В середніх школах та вищих навчальних закладах навчання було платним.

У 1943–1944 рр. головою сільради працював Устим Нечта, потім присланий звідкись Прусенко, а з 1946 р. – Карпо Свиридонович Дудка, секретарем – тітка Павла Загребельного Галина Панасівна. Карпо Свиридонович був сином багатодітного батька, говорили, що мав той 24 дітей. Особисто я знав дорослих вісьмох.

Голови колгоспу змінювалися дуже часто. Пам'ятаю лише присланих звідкись Корнія Лесика, Мисливця (із Переволочної) і Табурянку. Після об'єднання колгоспів головою став Прокіп Васи-

льович Горохівський, а потім Данило Степанович Михайленко.

Становище колгоспів змінилося після вересневого пленуму ЦК КПРС 1953 р. Була введена грошова оплата праці, пізніше видали колгоспникам паспорти і стали призначати пенсії (спочатку по 12 крб. на місяць). Колгоспи стали придбавати сільгосптехніку, автомобілі, зміцнювалися ферми.

Медичне обслуговування здійснював перший «лікар», який повернувся з військової служби з довідкою, що може працювати сільським фельдшером, – Данило Дмитрович Лось. Хоч не мав він відповідної освіти, за переказами, здобув великий авторитет у селян. Перед війною фельдшером працював Жуков, а в 1942–1943 рр. звідкись приїхав і працював під час окупації лікар-хірург Берлінський. 1943 р. він був призваний до червоної армії і став майором медслужби. У роки окупації він багатьом допомагав уникнути відправки до Німеччини. У 1940–1950-х рр. медичне обслуговування здійснювала Дар'я Митрофанівна Сердюченко (за точність прізвища не ручаюсь, знаю, що її син Сердюченко 1991 р. був головним лікарем міжкол-

*Меморіальна дошка на будинку
Архипа Панасовича Загребельного в с. Солошиному.
Відкрита 25.08.2012 р.*

госпного санаторію в Головачі). Про життя села в 1950-х і наступних роках односельці краще знають від мене, бо 1956 р. я виїхав із нього.

Ще пригадав, що 1938 р. були репресовані за націоналізм (носили вишиванки, співали «Ще не вмерла Україна») учитель Ковальський Іван Миколайович (його син у 1960-х рр. працював головним агрономом у колгоспі «Ім. Будьонного»), рахівник колгоспу «Червоний схід» Микола Овчаренко, а також Діброва, в якого в скрині знайшли унтер-офіцерські погони. Ніхто з них із таборів не повернувся.

Жителі села, що селилися на низьких місцях понад плавнями, часто потерпали від повеней, вода навесні затопляла будинки. 1942 р. була найхолодніша і сніжна зима. На полях сніг був так

спресований і заморожений, що по степовому бездоріжжю німець на мотоциклі з коляскою проїхав із Галещини на Дейнегівку до коханки Олени Ко-

*Павло Архипович Загребельний
із дружиною Еллою Михайлівною та сином Михайлом.
Початок 1960-х рр.*

валенко. Від нього вона родила сина, який згодом помер у юнацькому віці. На весні того року була найбільша повінь. Весняні води заливали численні водойми-«ковбані» на плавнях: Мирониху, Зелене, Ковбаню, Забору, Прорізь та ін. Найближча до Жилівки – Олійничка, де поряд була братська могила загиблих у роки громадянської війни. Ці водойми, підживлювані джерелами, навіть у спекотне літо зберігали чисту, прозору воду.

Пригадав, що перший радіоприймач (детекторний) у селі був у директора Задорожнього С. О. А в кінці 1940-х рр. з'явилися батарейні радіоприймачі. Першим на Педанівці такий приймач «Тула» придбав Горошко Онисим Сидорович. Довгими зимовими вечорами сусіди сходилися слухати «Метрофана» – так називав дід трансляцію радіопередач «Театр перед мікрофоном». Ще пригадав, що перші в селі велосипеди (на той час – нечувана річ) з'явилися у трактористів. Один із них, Данило Ткаченко, придбаний велосипед розібраним зберігав у скрині й тільки на празники виймав, складав, щоб з'їздити з Нештівки до центру в лавку за покупками.

Нарешті про своїх батьків. Батько, Лось Тихін Харитонович, до війни працював завідувачем МТФ колгоспу «Ім. Челюскінців». Мобілізований у серпні 1941 р. Воював і був поранений у Сталін-

граді, нагороджений медаллю «За відвагу». Після одужання знову був відправлений на фронт. Загинув 29.04.1944 р. Місце поховання довго не вдавалося встановити. Лише через Інтернет дістали відповідь з архіву Міністерства оборони Росії, що старшина Лось Тихін Харитонович похований у «деревне Каверзы Городокского раена Витебской области». Вітебський обласний військкомат повідомив, що тепер він перепохований на Вітебському кладовищі в агромістечку «Межа» того ж району. А в «Книзі Пам'яті» через чіюсь халатність на сторінці 133 наведені цілком спотворені дані.

Мати, Ганна Олексіївна, до війни готувала їсти трактористам. Обіди вручну доправляли на степ. Після війни працювала в колгоспі на різних роботах. Померла у віці 95 років.

Думаю, що спогади про минуле села можуть надати і старші за мене Михайло Тимофійович Овчаренко, Зінаїда Ігорівна Овчаренко (у дівочтві Доброницька), Василь Юхимович Власенко.

Що міг – пригадав. Прошу вибачення за незрозумілий почерк: рука не слухається і зір слабкий. Писати при електроосвітленні не можу.

15.02.2014 р.